

Mer än en reform

Den allmänna folkpensionen har just firat 100 år. Som allmän, generell och värdesäkrad inkomst för äldre medborgare. Men vad finns egentligen kvar?

Text: Annika Eriksson | Bild: Anders Löwdin | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 4 2013](#)

Det svenska pensionssystemet 1913 var det första i världen, som i stort sett omfattade hela folket. Från början var det ett liberalt initiativ. Under efterkrigstiden blev det allt mer ett socialdemokratiskt projekt.

– Men pensionsreformen 1994 förändrade mycket för socialdemokratin, säger **Urban Lundberg**, historiker. Konsekvenserna blev större än någon kunnat ana.

Han skrev sin avhandling om just pensionsreformen från 1994 eller, för att vara mer exakt, om socialdemokratin och pensionsreformen. Avhandlingen fick titeln Juvelen i kronan – Socialdemokraterna och den allmänna pensionen, eftersom han menar att det tidigare ATP-systemet var det socialdemokratiska välfärdsbyggets kronjuvel.

Det pensionssystem som blev resultatet av ATP-striden i slutet av 50-talet etablerade nämligen många av grundpelarna i det socialdemokratiska välfärdsbygget under efterkrigstiden. Det förstärkte idén om ett generellt system och det knöts inte till individen utan blev ett gemensamt projekt för alla som arbetade. Resurserna fördelades mellan grupper med olika ekonomisk styrka, men också mellan generationer. Och en bärande tanke var idén om rättvisa som grund för fördelningen, inte välgörenhet.

– Jag börjar följa frågan från 70-talet, och då hade ATP fortfarande ett starkt symbolvärde som garant för att socialdemokratin grundvärderingar om rättvisa och visionen av ett samhälle där klassgränser inte skulle begränsa människor.

Men det var också på 70-talet problemen började dyka upp. Den stabila tillväxttakten bröts av ett antal ekonomiska kriser. Den demografiska utvecklingen visade dessutom att 40-talistgenerationen var en unikt stor grupp, vilket gjorde att ATP-systemets grundtanke började ifrågasättas. Enligt den skulle varje arbetande generation betala för sin tids pensionärer, och pensionerna skulle värdesäkras. Vad som än hände skulle staten garantera en given nivå för pensionen. Även om Sverige hade en babyboom även på 60-talet insåg man att det skulle bli tung uppgift för framtida generationer. När den borgerliga regeringen från 1979 började diskutera förändringar av pensionssystemet blev det tydligt att pensionsfrågan fortfarande var en stark symbol inom socialdemokratin. Partiet höll ett högt tonläge och talade om förslagen som bevis för vad borgarna egentligen var ute efter, nämligen att radera det folkhem socialdemokratin byggt upp. Det fanns inga tecken på samförstånd.

Förändringarna fortsatte däremot under de femton år som följde. Nya ekonomiska kriser dök upp som var omskakande i sig själva, men som också visade att Sverige var del av en global ekonomi. Tron på tillväxt som motor i samhället skakades om i grunden och den demografiska kurvan blev allt mer bekymmersam. 1984 tillsattes en stor utredning om pensionerna som inte ledde till några konkreta resultat, men som fördjupade insikterna om systemets svaga sidor. Samtidigt insåg inte minst socialdemokratin riskerna med att väcka pensionsbjörnen. Inom socialdemokratin pågick samtidigt en ideologisk strid, "rosornas krig", och valåret 1991 var det ett sargat parti som såg borgarna ta makten. Redan samma år samlade folkpartisten Bo Könberg "pensionsarbetsgruppen", som bestod av en representant från vart och ett av de fem riksdagspartierna, förutom socialdemokraterna som hade två. Och strax innan nästa val, våren 1994, hade gruppen inte bara lyckats lägga fram ett förslag, riksdagen röstade dessutom igenom det.

Urban Lundberg menar att redan den snabba beslutsgången pekar på en förändring. I stället för folkomröstning och debatt om visioner och värderingar blir det en teknisk fråga, en idé om ett automatiskt och värdeneutralt system.

– Det har hyllats som en renässans för den svenska modellen, rimlig, balanserad och pragmatisk. Men jag menar att det är en unik lösning. Genom att driva igenom reformen mellan två val utsatte man den inte för eventuell opinion i väljarkåren.

För socialdemokratis del innebar reformen dessutom att man gjorde avsteg från många grundläggande välfärdsidéer. Man krävde och fick behålla den största delen av pensionen som universell och offentligt administrerad, men i gengäld fick de borgerliga partierna igenom sin idé om ett premiepensionssystem. Det var visserligen bara en mindre del, men det innebar att en bit av pensionen blev individens eget ansvar. Eftersom det konstruerades som ett fondval etablerade reformen borgerliga grundvärderingar som valfrihet och ägande. Men Urban Lundberg anser att även den offentliga delen av pensionen är så förändrad att man kan tala om mer än en reform.

– Istället för att ha en förmånsbestämd och värdesäkrad pension, där du får en viss procent av inkomsten vid pensionstillfället, blir den avgiftsbaserad. Varje medborgare betalar en given avgift och pensionen blir vad samhällsekonomin tillåter.

Tidigare arbetade Socialdemokratin självklart för rättvisa i utfall, målet var att det faktiska resultatet blev rättvis. Nu diskuterade man istället rättvisa i regler, målet blev lika spelregler för alla medan resultatet blir vad det blir. Urban Lundberg menar att det ytterst speglar en förändring i synen på framtiden. Istället för att betrakta framtiden som formbar, möjlig att förändra, blir den en konsekvens av krafter man inte kan rå på. Bara försäkra sig för.

Men man kan inte prata om pensionsreformen utan att nämna bromsen, som visserligen inte var del av den ursprungliga

lösningen men för många har blivit synonym med den.

Reformen utgick från att 18,5 procent av varje intjänad krona skulle gå till pensioner. 16,5 procent skulle användas för att klara de offentliga pensionerna och 2 procent skulle placeras i premiepensionssystemet. Men vid en senare omförhandling ville socialdemokraterna genomföra vissa förändringar i hur avgifterna skulle betalas och de borgerliga gick med på det mot att premiepensionen steg till 2,5 procent istället.

Det innebar inte en generell underfinansiering, men man förstod att det i vissa samhällsekonomiska lägen kunde innebära att inbetalningarna till framtidens pensioner, via premiepensionssystemet, påverkade utbetalningarna av samtids pensioner. Så har det inte blivit. Den tillfälliga inbromsningen blev inte så tillfällig, utan har börjat släpa i som på en illa underhållen Volvo.

Dessutom har alla kriser på finansmarknaden gjort att den positiva inställningen till aktier från 90-talet bytts mot skepsis och misstro. De som gör aktiva premiepensionsval gör sällan om dem, det blir allt vanligare att inte göra några val alls och de orangea kuverten ligger oöppnade i skrivbordslådan. Samtidigt går en stor grupp 40-talister i pension med förväntningar som inte liknar någon tidigare generations.

Det är inte konstigt att det mullrar i leden. Men både socialdemokratiska idéer om generella system och borgerliga ledord som valfrihet och individualism har gjort halt framför pensionsproblemet. Och när nu resultaten av det tekniska förhållningssättet i -94 års reform börjar ifrågasättas kan man undra om det finns några alternativ kvar.

– Om det inte finns måste de skapas, sådana är politikens villkor, säger Urban Lundberg.

– Men min gissning är att begreppet rättvisa blir viktigt igen.

Annika Eriksson

stenlund.text.bild[at]gmail.com

Läs vidare

Juvelen i kronan – Socialdemokraterna och den allmänna pensionen, Urban Lundberg, Hjalmarson & Högberg, 2003

Pensionsbluffen. Tryggheten som gick upp i rök, Joel Dahlberg, Ordfront 2012